

САВРЕМЕНИ АСПЕКТИ СОЦИЈАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Александра Тошовић-Стевановић⁵

Сања Јелисавца Трошић⁶

Никола Радић⁷

АПСТРАКТ

У савременом капиталистичком систему, у свету пуном турбулентних промена и глобалних криза, чије су друштвено-економске последице видљиве у сваком сегменту друштва, све је јаснија потреба за сумирањем досадашњих резултата и спровођењем одређених промена. Због све већег броја незапосленог становништва као и великог броја људи који живе у ризику од сиромаштва и социјалне искључености, (не)одрживог развоја и недовољног улагачког капитала за предузећа, све је већи значај и улога социјалне економије и економских ефеката социјалног предузетништва као и предузећа која нису искључиво профитно оријентисана. У овом раду ћемо размотрити значај и суштину савремених аспеката социјалне економије, подручја активности и распрострањеност социјалних предузећа, подручја друштвено-одговорног пословања, као и економске ефекте социјалног предузетништва у Европској унији и у Србији. У закључку самог рада издвојићемо запажања и резултате спроведене у раду, анализирати постављене изазове пред државе благостања и њихове наметнуте реформе као и социо-економске промене и нове социјалне ризике.

Кључне речи: *социјална економија, социјално предузеће, социјално предузетништво, социо-економске промене, одрживи развој.*

ЈЕЛ класификација: *A13, B55, F63*

⁵Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија, aleksandra.tosovic.stevanovic@gmail.com

⁶Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија, sanjajelisavac@gmail.com

⁷Висока школа за пословну економију и предузетништво, Београд, Србија, bra.radici@hotmail.com

УВОД

Када се посматрају оквири привреде и предузећа идеје које имају све више подршке и које се последњих година све више промовишу су социјална, друштвена и еколошка одговорност учесника на тржишту. Економија која би подизала квалитет живота целокупне заједнице, неговала солидарност и бринула о одрживости екосистема је модел за будућност коме би требало тежити, јер тежи развоју и задовољавању индивидуалних потреба без угрожавања интереса других или на штету природе. Ова последња категорија очувања животне средине, последњих година постаје све значајнија, јер се снажне климатске промене данас дешавају много чешће, што указује на пораст климатских ризика како за људе, тако и за предузећа и државу (Radovic-Markovic & Vujicic, 2021, стр.18).

Концепт социјалне економије подразумева пре свега да су друштвени циљеви развоја важнији од економског раста, али да се они остварују и на економски одржив начин. То је у неку руку идеал који није лако постићи, нити је једноставно приволети већи број предузећа да свој профит подреде увећању друштвене користи. Међутим, без обзира на то, економска криза показује да су предузећа која послују на постулатима социјалне и солидарне економије флексибилнија и лакше подносе штетне утицаје кризе, као и да су представљала генератор опоравка привреде (Јелисавец Трошић и др, 2021, стр.142). Код предузећа код којих друштвени аспекти и однос са окружењем чине кључни део њихових политика и стратегија, заиста се јављају добробити за то друштво (Díaz и др, 2017, стр.18).

Универзално прихваћена дефиниција социјалне економије још увек не постоји. Велики број међународних организација, националних држава, академске заједнице као и представника социјалне економије, уложило је напоре да се нађе заједнички аналитички оквир за ову појаву. Социјална економија се састоји од великог броја различитих предузећа и организација као што су задруге, удружења, фондације, етичке банке, заједничка друштва, социјална предузећа, као и многе друге форме које могу бити специфичне за одређене националне привреде. Социјална економија је сектор који функционише између јавне и приватне сфере. Постоји виђење да је социјална економија трећи стуб капитализма, заједно са јавним и приватним сектором. Стога, заговорници социјалне економије залажу се за то да јој се додели исти легитимитет као јавном и приватном сектору, уз одговарајући ниво подршке у јавним ресурсима и политици. Постоје и виђења социјалне економије као одскочне даске ка фундаменталнијој трансформацији економског система.

Интерконтинентална мрежа за унапређење економије социјалне солидарности (RIPESS) одређује социјалну економију као „трећи сектор” привреде, који допуњује „први сектор” (приватни/профитно оријентисан) и „други сектор” (јавни/плански). Трећи сектор обухвата задруге, заједничка друштва, удружења и фондације. RIPESS верује у важност глобализације солидарности и способности да се изгради и ојача економија која ставља људе и планету у центар својих активности (RIPESS, 2022). Примарне вредности којима се руководе социјална предузећа, по чему се и разликују од уобичајених пословних субјеката, су да у први план стављају друштвено корисне циљеве у односу на профит, да је солидарност и демократско управљање типично за њих, као и да се капитал и профит реинвестирају са намером достизања циљева одрживог развоја (Liger и др, 2016, стр.7).

У Европској унији (ЕУ) социјална економија је представљена као пословни модел за будућност Европе. Сам концепт социјалне економије блиско је повезан са концептима напретка и социјалне кохезије. Тренутно у ЕУ постоји око 2.8 милиона предузећа и организација социјалне економије, у распону од малих и средњих предузећа до великих група у ЕУ, што чини око 13.6 милиона радних места и социјална економија је заслужна за 8% БДП (Social Economy Europe, 2022). Допринос европском друштву који дају социјална предузећа далеко превазилази допринос који БДП може приказати. С обзиром да је овај концепт пре свега квалитативан он у својој суштини пркоси методама евалуације богатства и добробити. Потенцијал овог социјалног сектора да ствара друштвено додатну вредност је велики (Chaves and Monzón Campos, 2010, стр.127). Три најважнија елемента националне стратегије одрживог развоја Србије су економија, друштво и животна средина (Jelisavac Trošić, 2018, стр.266). Међутим, у Србији се социјална економија најчешће везује за социјална предузећа, у која се, према неформалним класификацијама, убрајају удружења грађана која обављају неку економску делатност чији се профит реинвестира у одређени друштвени циљ, задруге, предузећа за стручно оспособљавање и запошљавање лица са

инвалидитетом. па чак и агенције за развој малих и средњих предузећа и пословни инкубатори (Цвејић и др, 2009. стр.27). Према законском оквиру у Србији се. на пример задруге. могу оснивати као земљорадничке или пољопривредне. стамбене. потрошачке. занатске. радничке. студентско-омладинске. социјалне. здравствене као и друге врсте задруга за обављање производње. промета робе. вршења услуга и других делатности (Јелисавац Трошић и др, 2018. стр.30).

Савремена социјална економија у свету није више на периферији збивања и интересовања. него је заузела битно место. па се скоро може тврдити да се без социјалне економије не могу савладати друштвене неједнакости. јер се путем ње може створити равнотежа између економског. социјалног и очувања животне средине.

СОЦИЈАЛНА ЕКОНОМИЈА

Климатске промене и еколошки изазови, дигитализација, глобализација и демографски трендови брзо мењају наш свакодневни живот. Пандемија корона вируса изложила је Европу и свет драстичним променама у пословању, образовању, економији, системима социјалне заштите и друштвеном животу. У Европској унији (ЕУ), економије нових држава чланица прошле су кроз дугу транзицију од социјалистичких система планске економије до регулисаних тржишних економија. При том, институционална и политичка прилагођавања оставила су траг на њиховим друштвима и економијама. У многим од тих земаља социјална економија све је више губила углед. Међутим, тај сектор није нестао. Узајамна друштва за помоћ, удружења и фондације након пола века готово потпуног нестајања поново се откривају и поступно шире, упоредо с развојем цивилног друштва, социјалних покрета и синдиката у тим земаљама. Развој тог "трећег сектора" у новим државама чланицама сматра се саставним делом њихове интеграције у европски социјални модел.

Социјална економија је део економске стварности у којој се преплићу питања социјалне инклузије, благостања, социјалног старања и социјалног капитала са акцентом на једну развојну перспективу (Defourny, 1999). Социјална економија је блиско повезана, а понекад се и поистовећује са концептима као што су "трећи сектор" или "непрофитни сектор" (у Србији и земаљама Источне Европе често називан и "невладин сектор"), који обухвата удружења грађана и непрофитне организације. Иако су разлике у концептима знатне, за њих је карактеристично и заједничко да су вођени општедруштвеним вредностима и циљевима који су социјални, еколошки, културни и сл. (Shrestha, 2013).

Појава и напредак дигитализације, интернета ствари (IoT), blockchain-а, вештачке интелигенције и великих података (big data), те глобални пораст неједнакости и несигурности посла, трендови су који брзо мењају наш свет. Са собом доносе нове могућности, али и нове изазове, и подстичу на дебату о будућности коју желимо да изградимо. Европи је потребна социјална економија како би допрла до својих грађана, открила њихове стварне потребе и учинила их делом креирања решења за постојеће изазове, као што су незапосленост или несигуран рад, социјална искљученост, дискриминација и расизам, климатске промене или недостатак друштвене кохезије.

Социјална економија је стварни феномен који се развија широм света. У Европској унији она обухвата 2,8 милиона предузећа и организација разних облика (задруге, узајамна друштва за помоћ, социјална предузећа, удружења или фондације) који представљају 8% БДП и 13,6 милиона радника, односно 6,3% запослених у ЕУ-28. Више од 82,8 милиона волонтера и 232 милиона чланова учествује у раду задруга, узајамних друштава за помоћ и сличних субјеката у ЕУ (European Economic and Social Committee, 2019).

Захваљујући својој величини и разноликости деловања, социјална економија је веома важна за одржив, иновативан, социјално укључив и еколошки економски раст. Међутим, тренутно стање социјалне економије у ЕУ није уједначено (Pporovic & Radic, 2016). Постоје државе чланице у којима се из историјских разлога и због најновијих националних политика потпомаже развој тог сектора, али се у другим државама тај сектор кочи. Због тога и због неодговарајућих финансијских средстава социјална економија не може допринети економском опоравку и обнови

динамике предузећа, ублажити друштвене тензије изазване растом неједнакости и сиромаштва, смањити незапосленост у одређеним регионима и борити се против све веће несигурности услова рада.

РАЗЛИКЕ И СЛИЧНОСТИ СОЦИЈАЛНЕ И СОЛИДАРНЕ ЕКОНОМИЈЕ

О социјалној и солидарној економији се говори као о алтернативним економским моделима усмереним на вредности хуманизма, солидарности, одрживог развоја, једнакости, правде, диверзитета, инклузије, демократије, супсидијарности, креативности, поштовања и плурализма. Јасно је да ова два појма имају велики број заједничких карактеристика, које се највише изводе из мотива и циљева ове врсте економског организовања, али присутне су и одређене разлике.

Може се рећи да се социјална економија фокусира на стварање хуманије оазе у постојећем превасходно капиталистичком економском систему, док солидарна економија има аспирације да трансформише економску реалност, што је свеобухватнији и дугорочнији процес. Социјална економија функционише у оквирима тржишне економије, уз најчешће подршку државе која креира институционални оквир и пружа подршку за њен развој. Солидарна економија обухвата и цивилни и јавни и приватни сектор, јер се у циљу постизања добробити људи и природног окружења усмерава на државу и њене политике, управљање ресурсима, питање власништва, инвестирање и управљање финансијама уопште, производњу, трговину, и сл. Различити облици солидарне економије се тако често преплићу за заједничким добрима, односно њиховом производњом, управљањем, расподелом и др (Јаковљевић, 2018, стр.36).

Солидарна економија настоји да промени цео друштвени и економски систем и поставља другачију парадигму људског и економског у складу са њеним принципима. Она тежи трансформацији неолибералног капиталистичког економског система. Солидарна економија, као алтернативни економски систем, настоји да од постојећег система који даје примат максимизирању приватног профита и непрекидном расту и увећању производње и богатства, створи систем који планету и људска бића ставља у фокус (RIPESS, 2022).

Социјална и солидарна економија доводе у питање општеприхваћену претпоставку да је економски раст увек добар. За ова два економска модела концепт развоја се сматра кориснијим од концепта раста.

ДРУШТВЕНО ОДГОВОРНО ПОСЛОВАЊЕ ПРЕДУЗЕЋА

У модерно доба одговорни менаџмент схвата да пословање чији је једини циљ стицање профита, без бриге о заједници и природи, није више дугорочно одрживо. У развијеним земљама друштвено одговорно пословање (ДОП) је обавезујуће, зато што предузећа док стварају профит морају да поштују и одређена правила која важе у заједници, како локалној тако и широкој. Зато ДОП данас постаје неизоставна стратегија одговорног и етичног управљања предузећем. Предузећа могу да истакну своју различитост и посебност од конкуренције на тржишту друштвено одговорним пословањем и информисањем окружења о томе, кроз различите видове промоције. На овај начин предузеће може остварити повећање продаје својих производа, односно повећање тражње за услугама које пружа, као и већу лојалност купаца и добављача, и у крајњој инстанци остварење водеће позиције на тржишту (Стојановић-Вишић и др, 2017, стр.621).

ДОП није у супротности са стварањем профита, а све се чешће доказује да оно позитивно утиче на задовољство запослених, позитивну перцепцију компаније у јавности, склоност потрошача ка куповини и коришћењу производа и услуга предузећа које су имплементирале стратегију ДОП-а, а последично и на повећање добити. Захваљујући интернету и друштвеним мрежама негативне праксе у пословању предузећа веома брзо дођу до јавности, што може угрозити чак и дугогодишњу позитивну репутацију компаније (Скоко & Миховиловић, 2014, стр.84). Тежња за брзим узлетом и пословним успехом најчешће је супротстављена дугорочним интересима свих учесника на тржишту, па се друштвено одговорним пословањем уводи одређени баланс и враћање заједници у којој се послује и остварује

профит. Треба имати у виду да је значај улагања у ДОП вишеструк и да доноси корист за све учеснике на тржишту.

У настојању да допринесе заједници у којој послује, предузеће се може укључити у решавање различитих друштвених проблема и понудити одговарајућа решења кроз активности улагања у на пример, стипендирање младих и образовање различитих група грађана, побољшање здравља запослених, изградњу објеката за решавање социјалног питања, заштиту животне средине, и друго. Са друге стране, уздржавање од предузимања неке акције, као што су корупција, преваре, неодговорно и неетичко понашање које би штетило заједници, њеним људима, животној средини и друго се такође сматра друштвено одговорним пословањем (Стојановић-Вишић и др, 2016. стр.437).

Код савременог предузетништва непрестано се развија тзв. предузетничка клима коју карактерише индивидуална иницијатива, креативност, иновације и стваралачки амбијент усмерен на мењање постојећег и стварање новог хуманијег друштва (Шормаз, 2021. стр.31). У развијеним земљама примена концепта ДОП-а доноси предности за компанију, које се огледају у: повећању угледа код финансијских институција (сходно томе и лакше кредитирање), повећању цена акција на берзи (постоји посебан берзански индекс – индекс одрживости, којим се изражава колико се компаније одговорно односе према заједници), привлачењу и задржавању висококвалитетних кадрова, смањењу оперативних трошкова пословања и дугорочно гледано повећању профита (Стојановић-Вишић, 2016. стр.608). Уједињене нације су предложиле нови приступ глобалном развоју, истовремено поштујући економска, еколошка и социјална питања као подједнако важна (Worychowski et al, 2020). На жалост у Србији још увек многа предузећа мисле да је ДОП само део маркетинга, држећи се само законског минимума у овој области, а не схватајући да је оно од општег значаја за читаво друштво.

СОЦИЈАЛНА ПРЕДУЗЕЋА

Европска комисија је у социјалној пословној иницијативи (SBI – Social Business Initiative) дала дефиницију социјалних предузећа (ЕС, 2011): "Социјално предузеће је оператер у социјалној економији чији је главни циљ друштвени утицај, а не остварење профита за своје власнике или акционаре. Послује обезбеђивањем роба и услуга за тржиште на предузетнички и иновативан начин и свој профит користи првенствено за постизање друштвених циљева. Њиме се управља на отворен и одговоран начин, а посебно укључује запослене, потрошаче и заинтересоване стране на које утичу његове комерцијалне активности."

Најчешће коришћена дефиниција социјалних предузећа је она настала под окриљем европске истраживачке мреже социјалне економије, EMES (European Research Network on Social Enterprises): "Социјална предузећа су непрофитне приватне организације које се баве производњом добара и пружањем услуга, што је директно повезано са њиховим јасним циљем да заједница има користи од њихових активности. Она се ослањају на колективну динамику, укључујући различите типове заинтересованих страна у своја управљачка тела; она високо вреднују своју аутономност и преузимају економски ризик који је повезан са њиховим активностима" (Defourny & Nyssens, 2008).

У дефиниција социјалног предузећа укључене су три кључне димензије које су идентификоване у академској и политичкој литератури (Defourny & Nyssens, 2010):

- предузетничка димензија (тј. ангажовање у континуираној економској активности, која разликује социјална предузећа од традиционалних непрофитних организација или субјеката социјалне економије),
- социјална димензија (односно примарна и експлицитна друштвена сврха, која разликује социјална предузећа од профитних предузећа),
- управљачка димензија (тј. постојање механизма организационе аутономије, демократског и/или партиципативног доношења одлука и ограничења расподеле добити и/или имовине).

Сходно томе, економски и социјални критеријуми EMES који одговарају дефиницији социјалног предузећа су:

- остваривање прихода од продаје производа, роба или услуга,
- висок степен аутономије,
- преузимање економског ризика у пословању,
- тенденција ка плаћеном раду,
- добробит заједнице или одређене групе људи као јасно дефинисан циљ,
- моћ одлучивања не заснива се на власништву капитала, и изузете су профитне организације које се фокусирају на максимизирање профита.

У Србији је препознато седам правних форми пословних субјеката који у потпуности или приближно одговарају концепту социјалног предузећа (Вукмировић и др, 2014):

- удружења грађана,
- задруге,
- предузећа за запошљавање и професионално оспособљавање лица са инвалидитетом,
- зависна, *spin-off* предузећа (најчешће у форми друштва са ограниченом одговорношћу и акционарског друштва),
- фондације,
- пословни инкубатори, и
- агенције за развој.

Социјална предузећа разликују се од традиционалних организација трећег сектора по наглашенијим економским активностима, уз спремност да се упусте у ризичан економски подухват. У исто време, она се разликују од профитних предузећа и традиционалних задруга по јачој оријентацији ка ширим социјалним циљевима и интересима заједнице. Социјалним предузећима је или законски забрањено да расподељују профит или су структурирана и заснована тако да искључују профит као главни циљ (Цвејић и др, 2008).

Социјална предузећа доприносе заједници на више начина:

- испоручују добра и услуге (социјалне, образовне, здравствене, итд.) локалним заједницама и људима који не могу да их плате,
- доприносе економском развоју маргинализованих заједница,
- стварају нове могућности за запошљавање,
- омогућују радну интеграцију људима који имају мале шансе за запошљавање на "отвореном" тржишту.

Она заправо користе средства која другачије не би била алоцирана тако да одговоре на потребе заједнице за благостањем и развојем. Последишно, она доприносе социјалној кохезији, акумулацији социјалног капитала и равномернијем економском развоју.

Социјална предузећа су катализатори социјалних иновација јер су усмерена на конкретне групе корисника, неиспуњене потребе у друштву или попуњавање неких празнина. Социјалној економији припадају разноврсна предузећа и организације, као што су задруге, заједничка друштва, удружења, фондације, етичке банке, социјална предузећа између осталих облика специфичних за сваку државу. Оно што их чини делом социјалне економије су заједничке вредности и карактеристике које их уједињују (нпр. стављају људе изнад профита, њима се управља демократски и они реинвестирају већину профита).

Социјална предузећа, рангирана од микропредузећа и МСП до великих групација, послују у свим секторима и играју главну улогу у стварању и одржавању добрих радних места, као и у успеху европског стуба социјалних права (Social Services Europe, 2018) и УН Агенде за одрживи развој до 2030 (УН, 2015). Социјална предузећа показују већу отпорност у време кризе и доприносе ублажавању социјалних последица, а у свакодневном животу одржавају и унапређују социјалну кохезију и представљају извор социјалних иновација.

Социјална предузећа, која вуку порекло из настојања грађана да се организирају како би испунили своје економске и социјалне, али и културне потребе, најпре су била дефинисана својим правним статусом, уговорима који повезују заинтересоване стране и слободним утврђивањем унутрашњих правила функционисања. На тај начин створена су узајамна друштва за помоћ, задруге и удружења, којима су се придружиле фондације. Ти правни облици и данас се најчешће примењују за оснивање социјалних предузећа (European Economic and Social Committee, 2016).

Демократија је окосница дефиниције социјалне економије и динамике коју имају њена предузећа. "Унутрашња" демократија односи се на начело "једна особа – један глас" у телима која доносе одлуке и учешће различитих категорија актера у управљању предузећем. Социјална предузећа своју демократску функцију обављају на различите начине: пружањем роба и услуга, предлагањем алтернатива, испуњавањем неиспуњених потреба, стварањем места за изражавање и расправе, лобирањем и подизањем нивоа свести. Такође, социјална предузећа више пажње усмеравају на заштиту животне средине, друштвене односе и услове рада запослених.

ПОДРУЧЈА АКТИВНОСТИ И РАСПОРСТРАЊЕНОСТ СОЦИЈАЛНИХ ПРЕДУЗЕЋА

Полазна тачка за разумевање описа одређених подручја активности европских социјалних предузећа јесте да социјална предузећа преузимају друштвену мисију и настоје да остваре друштвени утицај кроз своје активности или људе које запошљавају. С обзиром на то, развијена су теоријска схватања активности социјалних предузећа заснованих на мисији (ЕС, 2015):

- друштвена и економска интеграција угрожених и искључених (нпр. радна интеграција и заштићено запошљавање),
- социјалне услуге од општег интереса (нпр. дугорочна нега старих и особа са инвалидитетом, образовање и брига о деци, услуге запошљавања и обуке, социјално становање, здравствена заштита и медицинске услуге),
- остале социјалне и друштвене услуге (нпр. саветовање, контакт са младима, микрофинансирање, привремени смештај за бескућнике итд.),
- јавне услуге (нпр. одржавање јавних простора, услуге превоза, сакупљање отпада, рехабилитација бивших преступника итд.),
- индустрије у вези са земљиштем (пољопривреда, хортикултура, обрада хране) и животна средина (нпр. смањење емисије и отпада, рециклажа, обновљива енергија итд.),
- културне, туристичке, спортске и рекреативне активности,
- практиковање солидарности са земљама у развоју (као што је промовисање правичне трговине).

Конкретни подаци о броју социјалних предузећа у ЕУ су ограничени, с обзиром да се овај концепт заснива на карактеристикама предузећа, а не на његовој правној форми. Недавно објављени збирни извештај мапирања друштвених предузећа (Borzaga et al, 2020) даје најновије процене. Истраживањем је обухватањено свих 28 земаља чланица, те Албанија, Исланд, Црна Гора, Норвешка, Северна Македонија, Србија и Турска. Истраживање је показало да је у последњих десет година остварен напредак у политичком признавању социјалних предузећа у наведеним земљама. У табели 1 приказан је број социјалних предузећа и запослених у њима, као и степен прихваћености.

Табела 1. Број и степен прихваћености социјалних предузећа

Држава	Година	Процењени број социјалних предузећа	Број социјалних предузећа на милион становника	Процењени број запослених у социјалним предузећима	Степен прихваћености социјалних предузећа
Албанија	2018.	379	132	2.000 – 2.500	Низак
Аустрија	2015.	~ 1.535	~ 174	–	Низак
Белгија	2017.	18.004	1.530	572.914	Просечан–Висок
Бугарска	2015/17.	~ 3.700	~ 525	26.000	Просечан
Велика	2007/17.	30.753	464	353.357	Веома висок

Британија					
Грчка	2019.	1.148	107	–	Просечан
Данска	2018.	411	71	–	Просечан
Естонија	2016.	121	92	1.603	Низак
Исланд	2017.	258	740	1.488	Низак
Ирска	2009.	3.376	699	> 25.000	Висок
Италија	2017.	102.461	1.694	894.800	Веома висок
Кипар	2017.	190	22	–	Низак
Летонија	2018.	~ 200	~ 103	–	Просечан
Литванија	2016/17.	3.476	1.237	–	Просечан
Луксембург	2017/18.	928	1.546	24.055	Висок
Мађарска	2016.	15.855	1.621	72.642	Просечан
Малта	2018.	31 - 62	65 – 130	–	Низак
Немачка	2017.	77.459	936	–	Низак
Норвешка	2016.	250	47	–	Низак
Пољска	2016/19.	29.535	768	428.700	Просечан
Португал	2013.	7.938	771	145.734	Просечан
Румунија	2015/17.	6.317	323	17.117	Просечан
Северна Македонија	2013/15.	551	266	–	Низак
Србија	2012.	411	59	4.273	Низак
Словачка	2014.	3.737	687	–	Просечан
Словенија	2017.	1.393	674	15.063	Просечан
Турска	2016/18.	1.776	22	–	Низак
Финска	2018.	1.181	214	~ 52.500	Просечан
Француска	2015/17.	~ 96.603	1.414	> 1.187429	Просечан
Холандија	2015/16.	5.000 – 6.000	290 - 350	65.000-80.000	Низак
Хрватска	2018.	526	128	–	Просечан
Црна Гора	2018.	150	241	< 500	Низак
Чешка Република	2018.	3.773	356	–	Просечан
Шведска	2009/16.	~ 3.000	~ 296	–	Низак
Шпанија	2017.	9.680	208	> 91.500	Висок

Извор: Borzaga et al, 2020.

У земљама као што су Луксембург, Словачка и Велика Британија, промене су остварене на националном нивоу. У Великој Британији у оквиру "Стратегије цивилног друштва" јасно је дефинисано да су социјална предузећа срж цивилног сектора и да имају снажну улогу у креирању јавних политика. У Данској и Холандији за промоцију социјалних предузећа задужен регионални или локални ниво. Поједине земље су усвојиле специфичне националне или регионалне/локалне стратегије политике усредсређене на развој солидарне економије или социјалних предузећа. У "Стратегији националне фондације за цивилно друштво" Естоније за период 2021-2024, социјална

предузећа се препознају као утицајни актери цивилног друштв. Такође, у Пољској постоји "Национални програм за развој социјалне економије 2019-2020". У суседним земљама, прву националну стратегију усвојила је 2012. године Бугарска, а затим 2015. године Хрватска. У Србији рад социјалних предузећа још увек није законски регулисан, иако се на томе ради више од петнаест година. У децембру 2021. године Влада Републике Србије усвојила је предлог Закона о социјалном предузетништву.

СОЦИЈАЛНО ПРЕДУЗЕТНИШТВО

Социјално предузетништво је део ширег контекста „социјалне економије“, које према речима Defourny-а (1999), представља део економске стварности у којој се узајамно преплићу питања социјалне инклузије, благостања, социјалног старања и социјалног капитала.

Према ОЕЦД-у (2022) социјално предузетништво је предузетништво које има за главни циљ да се суочи са хитним друштвеним изазовима и задовољи друштвене потребе на иновативан начин, док служи општем интересу и општем добру за добробит заједнице. Такође, социјално предузетништво игра важну улогу у решавању друштвених, економских и еколошких изазова уз подстицање инклузивног раста, заједничког просперитета и социјалне укључености.

Готово све владе и образовне институције у свету покушавају да развију предузетнички дух који би могао бити добар покретач економског развоја (Тошовић- Стевановић, Јованцаи Стакић, 2018, стр.132). Разлике између предузетништва и социјалног предузетништва имају различите димензије. Ове димензије укључују (Sroka & Mayer, 2021; Urban, 2008; Villeneuve-Smith & Temple, 2015):

- 1) основну мисију социјалног предузећа која треба да буде важнија од профита;
- 2) пружање услуга купцима;
- 3) удео у промету прихода треба да их разликује од непрофитних организација;
- 4) део добити/вишка треба реинвестирати;
- 5) треба да буду иновативни;
- 6) треба да обезбеде прихватљив ниво друштвеног утицаја; и
- 7) треба да имају јасну правну структуру.

С обзиром да социјално предузетништво може да запосли велики број социјално и економски искључених и маргинализованих грађана, његова улога и значај директно утичу на целу привреду једне земље. А економски значај сектора социјалних предузећа у Србији утврђује се на основу (Републички завод за статистику, 2014):

- нивоа бруто додате вредности овог сектора и доприноса бруто домаћем производу Републике Србије;
- вредности бруто инвестиција у основне фондове овог сектора и доприноса бруто инвестицијама у основне фондове на националном нивоу;
- броја, старосне и полне структуре запослених у овом сектору.

Једно од последњих истраживања рађених на ову тему у Србији спроведено је 2014. године од стране Републичког завода за статистику у сарадњи са Групом за развојну иницијативу SeConS и невладином организацијом Група 484. Резултати овог истраживања указују на следеће. У укупном броју социјалних предузећа највеће учешће имале су задруге (65,6%) и удружења грађана (23,7%). Социјална предузећа су у 2012. години остварила вредност од 0,2% БДП-а Републике Србије, и запослила 10.326 лица, што представља 0,6% од укупног броја запослених у Републици Србији. А према дистрибуцији најважнијих циљева социјалних предузећа, преовлађују економско оснаживање и запошљавање, као и локални и одрживи развој. Најчешћи проблеми са којима се сусрећу социјална предузећа везују се за недостатак финансирања, неадекватну правну регулативу и ненаплаћена потраживања.

Према Европској комисији (2020) социјална предузећа, предузећа чији је примарни циљ стварање позитивног друштвеног утицаја, постоје у свакој европској земљи и важан су део социјалне економије, где данас ради око 13,6 милиона Европљана. Али постоје разлике. У многим

земљама Централне и Источне Европе и Југоисточне Европе у којима је приступ ЕУ био кључан креатор промена, област развоја социјалних предузећа је значајно обликована према моделу *bottom-up*, посебно од стране Европског социјалног фонда, са фокусом на подршку неколико старт-уп програма за WISE-e (*Work integration social enterprise*).

Табела 2. Покретачи и трендови социјалних предузећа

Тип система социјалне заштите	Главни покретачи који подстичу развој социјалних предузећа (СП)	Земље код којих се примењује
Недовољна понуда социјалне помоћи и услуга од стране јавних институција, као и недовољно ангажовање појединаца	- <i>Bottom-up</i> иницијативе које потичу од грађана, а усмерене су ка институцијама - Консолидација СП захваљујући регулисаној јавној политици за пружање услуга	Грчка, Ирска, Италија, Португал, Шпанија
Велики број социјалних услуга и већи број уговора са приватним извршиоцима услуга	- Приватизација социјалних услуга - <i>Bottom-up</i> динамика	Данска, Финска, Норвешка, Шведска, Велика Британија
Широке јавне и непрофитне социјалне структуре које покривају већину потреба популације	- Систем јавне подршке дизајниран да подржи интеграције на тржишту рада - Појава <i>Bottom-up</i> од СП-а за решавање нових потреба и проблема	Аустрија, Белгија, Француска, Немачка, Холандија
Социјални систем који је претрпео драстичне реформе, слабе асоцијације, удружења и задруге	- Јавне политике (грантови за почетак) посебно прилагођене за подршку WISE - Иницијативе са филантропским подршкама и донаторским програмима	Земље Централне и Источне Европе и Југоисточне Европе

Извор: *European Commission, 2020.*

А посебно након кризе Covid-19 која је захватила све секторе европске привреде, Европски социјални фонд Плус (*European Social Fund Plus - ESF+*) и Помоћ за опоравак кохезије и територија Европе (*Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe - REACT-EU*) иницијали су помоћ и многа потребна финансијска средства за стварање и очување радних места која унапређују образовање и вештине и промовишу социјално укључивање људи у угроженим ситуацијама.

У табели 3 и 4 можемо да видимо резултате REACT-EU за социјално укључивање.

Табела 3. REACT-EU – Социјална инклузија и области интервенција

Области	ЕУ износ (€)
Побољшање приступа услугама	895.081.006
Активно укључивање	805.701.690
Промовисање социјалног предузетништва	177.073.192
Борба против свих облика дискриминације	47.703.962
Интеграција маргинализованих заједница	20.437.428

као што су Роми	
-----------------	--

Извор: EC (European Structural and Investment Funds – Data), 2022.

Табела 4. REACT-EU – ЕУ расподела по областима интервенције

Области	ЕУ износ(€)
Здравствена инфраструктура	6.454.131.021
Приступ запошљавању и мобилност радне снаге	4.754.813.460
Продуктивна улагања у МСП	4.565.279.611
Прилагођавање радника, предузећа и предузетника на промене	3.871.550.749
Енергетска ефикасност и обнова јавне инфраструктуре	1.641.395.719
е-Инклузија. е-Приступачност. е-Учење и е-Образовање	1.327.808.271
Улагање у институционалне капацитете	1.222.030.704
Приступ високошколском и еквивалентном образовању	1.157.234.458
Подршка у раном детињству, основном и средњем образовању	1.016.271.493

Извор: EC (European Structural and Investment Funds – Data), 2022.

Социјални предузетници су страствени предузетници који на тржиште доносе иновативна решења и пословне моделе са главним циљем покретања позитивних друштвених и еколошких промена, а да би се достигли циљеви одрживог развоја Уједињених нација (United Nations Sustainable Development Goals - SDGs) до 2030. године, потребни су храбри и иновативни приступи (Dupain et al, 2021).

Euclid Network (EN) је растућа организација Европске мреже социјалних предузећа која повезује лидере који подржавају социјалне предузетнике и лидере вођене утицајем у Европи и шире и оснажује их да покрену позитивне промене и резултате које можемо видети на слици 1. Они раде више од 15 година на идејама које доприносе позитивним променама и унапређењу положаја социјалних предузетника и неопходних организација за подршку.

Слика 1. Утицај подршке социјалним предузећима у Европи и суседним земљама

Извор: Dubai et al, 2021.

Земље у којима је социјално предузеће у великом броју и адекватно препознато у јавности (кроз јавне дебате, креаторе политика, истраживаче...) је мало, али је веома важно да је велики број њих недавно усвојио националне стратегије, као и различите стратешке планове и законске акте који дефинишу социјално предузеће на националном нивоу. Улога националног нивоа и националних представничких тела су најважнија и најрелевантнија за праксу социјалних предузећа у свакој земљи и од суштинског су значаја за социјална предузећа и њихову интеграцију у одрживи развој.

ЗАКЉУЧАК

Социјална предузећа у Европи су динамичан, разноврстан и предузетнички покрет који обухвата нагон за новим пословним моделима који комбинују економску активност са друштвеном мисијом и промоцијом инклузивног раста. Постоји општи консензус заинтересованих страна и доступни докази да ће концепт социјалних предузећа добити на снази у Европи и да ће се тренутне активности проширити, укључујући вероватну појаву нових облика социјалних предузећа.

Оно што је важно истаћи јесте да социјална предузећа представљају будућност у свету у начину пословања, јер својим радом настоје да зараде новац и остваре профит, који ће поново инвестирати како би се урадило нешто добро и корисно за цело друштво, чиме доприносе и развоју друштвене одговорности међу појединцима и предузећима које као такве могу да даље подрже и унапређују идеју о социјалном предузетништву.

ЗАХВАЛНИЦЕ

У раду су представљени резултати студије израђене у оквиру пројекта „Центри за иновативни развој социјалног предузетништва” који финансира ЕУ (*IPA II Cross-Border Cooperation Programme*) и научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Borzaga, C, Galera, G, Franchini, B, Chiomento, S, Nogales, R & Carini, Ch 2020, *Social enterprises and their ecosystems in Europe*, European Commission, Brussels.
- [2] Borychowski M, Stepień S, Polcyn J, Tošović-Stevanović A, Čalović D, Lalić G & Žuža M 2020, Socio-Economic Determinants of Small Family Farms’ Resilience in Selected Central and Eastern European Countries. *Sustainability*. 12(24):10362. <https://doi.org/10.3390/su122410362>
- [3] Цвејић, С, Бабовић, М & Вуковић, О 2008, *Мапирање социјалних предузећа у Србији*, UNDP, Београд.
- [4] Цвејић. С. Бабовић. М & Вуковић. О 2009. *Мапирање социјалних предузећа у Србији*. Београд: УНДП. viewed 15 January 2022. <<http://bit.ly/2pj33H9>>. наведено према: Јаковљевић. М 2018. ‘Социјална и солидарна економија’. у: Матковић. А (ур) *Заједничка добра и границе капитализма*. Платформа за теорију и праксу друштвених добара. Београд. стр. 35.
- [5] Chaves, R, Monzón Campos, LJ 2010, ‘Socijalna ekonomija u Europskoj uniji’. *Revija za socijalnu politiku*, vol. 17 no.1, pp. 113-138.
- [6] Díaz, RA, Alecchi, BA 2017, ‘A Descriptive Study of Organizational Citizenship Behavior in Peruvian Companies’, *International Review* , no.3-4, pp. 9-23
- [7] Defourny, J & Nyssens, M 2008, *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*, EMES Research Network, WP no. 08/01.
- [8] Defourny, J & Nyssens, M 2010, ‘Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences’, *Journal of Social Entrepreneurship*, vol. 1, no. 1, pp. 32-53.
- [9] Dupain, W., Pilia, O & Klijn, V 2021, Euclid Network. “The State of Social Enterprise Support in Europe and Neighbouring Countries – Euclid Network Annual Consultation 2020-2021”.
- [10] European Commission (EC) 2011, *Social Business Initiative: Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*, Brussels.
- [11] European Commission (EC) 2015, *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*, Brussels.
- [12] European Commission (EC) 2020, *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis* report. Authors: Carlo Borzaga, Giulia Galera, Barbara Franchini, Stefania Chiomento, Rocío Nogales and Chiara Carini. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at <https://europa.eu/!Qq64ny>.
- [13] European Commission (EC) 2022, *European Structural and Investment Funds – Data* Brussels. Available at <https://ec.europa.eu/european-social-fund-plus/en/esf-recovery>.
- [14] European Economic and Social Committee (EESC) 2016, *Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union*, Brussels.
- [15] European Economic and Social Committee (EESC) 2019, *Social economy enterprises' contribution to a more cohesive and democratic Europe*, Brussels.
- [16] Jelisavac Trošić, S 2018, ‘Serbia’s Sustainable Development Strategy and Industrial Policy for the European Union and the World Trade Organization’, in: Yülek, M (ed.), *Industrial Policy and Sustainable Growth*, Springer, Singapore, pp. 263-284, <https://doi.org/10.1007/978-981-10-5741-0>
- [17] Jakovljević, M 2018, ‘Socijalna i solidarna ekonomija’, u: Matković, A (ur) *Zajednička dobra i granice kapitalizma*, Platforma za teoriju i praksu društvenih dobara, Beograd, pp.35-39.
- [18] Јелисавац Трошић. С. Тодић. Д & Стаменовић. М 2018. *Светска трговинска организација. животна средина и систем здравствене заштите*. Институт за међународну политику и привреду. Београд.

- [19] Јелисавац Трошић. С. Тошовић-Стевановић. А & Ристановић В 2021. *Криза светске економије на почетку XXI века*. Институт за међународну политику и привреду. Београд.
- [20] Liger, Q, Stefan, M & Britton, J 2022 *Social Economy*, Study, May 2016, European Union, viewed 15 January 2022, <https://www.europarl.europa.eu/studies/>
- [21] Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) 2022, *Social Entrepreneurship in Europe - An OECD-European Commission Project*, Available at <https://www.oecd.org/cfe/leed/social-entrepreneurship-oecd-ec.htm>
- [22] Popović, J & Radić, V 2016, Identification of Supportive Social and Legal Environment for Social Entrepreneurship Development in the Republic of Serbia, in Radovic-Markovic, M (ed.), *Entrepreneurship: Types, Current Trends and Future Perspectives*, Bar Code Graphics Inc, Chicago, FBEE Belgrade, IRESSED, Birmingham, pp. 27-56.
- [23] Radovic-Markovic, M & Vujicic S 2021 'Prediction in social sciences', *International Review*, no.1-2, pp.15-20.
- [24] RIPESS - Intercontinental network for the promotion of social solidarity economy 2022 *Social Economy vs Solidarity Economy*, viewed 12 January 2022, <<http://www.ripess.org/what-is-sse/related-concepts/?lang=en>>
- [25] Social Economy Europe 2022, viewed 21 January 2022, <<https://www.socialeconomy.eu.org/>>
- [26] Скоко. Б.. Миховиловић. М 2014 'Односи с јавношћу у функцији друштвено одговорног пословања'. *Практични менаџмент: стручни часопис за теорију и праксу менаџмента*. vol. 5. no. 1. pp.84-91.
- [27] Стојановић-Вишић. Б 2016 'Прилог методологији истраживања ставова корисника Поште Србије о друштвено одговорном пословању'. *Техника*. no.4. pp. 607-612. DOI: 10.5937/tehnika1604607S
- [28] Стојановић-Вишић Б.. Симић М.. Тодоровић Ж. 2016. 'Значај друштвено одговорног пословања у поштанском саобраћају'. *Примена нових технологија у менаџменту и економији - АНТИМ 2016*. Vol. II. Универзитет „Унион - Никола Тесла“. Београд. стр. 437-444.
- [29] Стојановић-Вишић Б.. Петровић. В & Јелисавац Трошић. С 2017. 'Улога друштвено одговорног пословања у лидерској позицији Поште Србије'. *Conference proceedings Leadership & Management: Integrated Politics of Research and Innovations*. LIMEN 2017. Belgrade. Serbia. pp. 620-631.
- [30] Тошовић-Стевановић, А & Jovancai Stakić, А 2018, *The importance for the womans entrepreneurship for the economic development*, Business Management, Entrepreneurship and Entrepreneurial Tendencies, pp. 131-145, October 2018, Silver and Smith Publishers, London, UK, ISBN 978-1-993029-3-1.
- [31] Shrestha, M 2013, 'Перспективе и фазе развоја социјалног предузетништва у Србији', дипломски рад, Филозофски факултет у Београду.
- [32] Social Services Europe (SSE) 2018, *Towards the Implementation of the European Pillar of Social Rights – the Role of Social Services*, Brussels.
- [33] United Nations (UN) 2015, *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*, New York.
- [34] Urban, B 2008, Social entrepreneurship in South Africa: Delineating the construct with associated skills. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 14(5): 346-364
- [35] Villeneuve-Smith, F & Temple, N 2015, "Leading the World in Social Enterprise", *Social Enterprise*: UK.
- [36] Вукмировић, Д, Милојић, А, Тирић, П, Будимир, Ј, Деспић, Т, Јелић, С, Стевовић, М, Смолчић, М, Карамарковић, С, Павловић, М & Чомић, Т 2014, *Економски утицај социјалних предузећа у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд.
- [37] Шормаз. Г 2021 'Значај предузетништва и иновативности за економски развој Републике Србије'. *Трендови у пословању*. vol. 2. no. 18 pp. 30-39.
- [38] Włodzimirz, S & Meyer, N 2021, A theoretical analysis of social entrepreneurship: the case of Poland and South Africa, *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, Vol.8 No.1 (2021).